

RAQAMLI TA'LIM EKOTIZIMIDA BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING MEDIAKOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

O'rinov Rustambek Yoqubjonovich

**Farg'ona davlat universiteti Ingliz tilini o'qitish metodikasi
kafedrasi o'qituvchisi, PhD**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20793421>

Annotatsiya

Ushbu maqolada raqamli ta'lim ekotizimida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining mediakompetensiyasini rivojlantirish metodikasi nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etiladi. Maqolada raqamli ekotizim tushunchasi, mediakompetensiyaning tarkibiy komponentlari, hozirgi pedagog tayyorlash tizimidagi kamchiliklar va ularni bartaraf etishning innovatsion metodlari ko'rib chiqiladi. Muallif tomonidan mediakompetensiyani rivojlantirishning bosqichli metodikasi ishlab chiqilgan bo'lib, u mavzuli loyiha, tanqidiy tahlil, raqamli ijod va refleksiv baholash kabi komponentlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, maqsadli metodika bo'lajak o'qituvchilarda media kontentni tanqidiy idrok etish, professional raqamli kontent yaratish va o'qituvchilarida mediasavodxonlikni shakllantirish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim ekotizimi, mediakompetensiya, ingliz tili o'qituvchisi, mediasavodxonlik, pedagogik metodika, raqamli kontent, bo'lajak o'qituvchi.

Keywords: digital education ecosystem, media competence, English language teacher, media literacy, pedagogical methodology, digital content, pre-service teacher.

1. Kirish

Raqamli texnologiyalar jamiyatning barcha sohalarini, jumladan, ta'lim tizimini ham tub ma'noda o'zgartirmoqda. Bugungi kunda ta'lim jarayoni faqat auditoriya doirasida emas, balki onlayn platformalar, mobil ilovalar, ijtimoiy tarmoqlar va sun'iy intellekt asosidagi muhitlarda ham amalga oshirilmoqda. Ushbu ko'p qirrali raqamli muhit – raqamli ta'lim ekotizimi – o'qituvchilar oldiga yangi professional talablar qo'yimoqda. Ayniqsa, ingliz tili o'qituvchilari uchun bu talablar o'zgachadir: ingliz tili global raqamli kommunikatsiyaning asosiy tili sifatida dunyo mediasini va internet kontentining asosini tashkil etadi.

Mediakompetensiya – turli media manbalardagi axborotni topish, tanqidiy tahlil qilish, baholash va ijodiy yaratish qobiliyati – zamonaviy ingliz tili o'qituvchisining kasbiy arsenalida markaziy o'rinni egallashi kerak (UNESCO, 2013). Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab oliy o'quv yurtlarida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash dasturlarida mediakompetensiya yetarli darajada e'tiborga olinmaydi. Bitiruvchilar lingvistik va metodologik jihatdan yaxshi tayyorlangan bo'lsa-da, raqamli media muhitida ishlash, undan samarali foydalanish va o'z o'qituvchilarini media savodxonlikka yo'llash ko'nikmalariga ega emas.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – raqamli ta'lim ekotizimi sharoitida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining mediakompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy asoslangan metodikasini taklif etishdan iborat. Maqolada mediakompetensiyaning nazariy asoslari, raqamli ekotizim tushunchasi, mavjud muammolar hamda metodikaning amaliy qo'llanishi batafsil ko'rib chiqiladi.

2. Nazariy asoslar: raqamli ekotizim va mediakompetensiya

«Raqamli ta'lim ekotizimi» tushunchasi biologiyadagi ekotizim metaforasidan olingan bo'lib, o'quv jarayonida o'zaro ta'sir ko'rsatuvchi texnologik, ijtimoiy va pedagogik elementlarning yaxlit

tizimini anglatadi (Selwyn, 2022). U quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: raqamli qurilmalar va tarmoq infratuzilmasi; onlayn ta'lim platformalari (Moodle, Google Classroom, Zoom); media va axborot manbalari (yangilik saytlari, YouTube, podcast platformalari, ijtimoiy tarmoqlar); sun'iy intellekt asosidagi vositalar (ChatGPT, Grammarly, DeepL); hamda raqamli aloqa va hamkorlik muhitlari. Bu ekotizimda faoliyat yurituvchi o'qituvchi faqat texnik qurilmalardan foydalana olishi emas, balki ularning ijtimoiy, madaniy va kommunikativ o'lchamlarini to'liq idrok eta olishi zarur.

Mediakompetensiya ushbu ekotizimda kasbiy faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalar tizimini ifodalaydi. Potter (2004) ning kognitiv modeliga asoslanib, mediakompetensiyaning quyidagi to'rtta asosiy komponenti ajratib ko'rsatilishi mumkin: kognitiv komponent (media xabarlarini tahlil qilish va baholash), kreativ komponent (original media kontent yaratish), kommunikativ komponent (raqamli muhitda samarali muloqot), va axloqiy komponent (raqamli mas'uliyat va etika). Hobbs (2017) bu modern kengaytirib, ijtimoiy-madaniy jihatni ham qo'shadi: mediakompetensiya doim ma'lum bir madaniy va ijtimoiy kontekstda amalga oshiriladi va shu kontekstni hisobga olgan holda o'rgatilishi lozim.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari uchun mediakompetensiyaning o'ziga xos ahamiyati bor. Kramersch (2014) ta'kidlaganidek, XXI asrda chet tili o'rganish nafaqat lingvistik kompetensiyani, balki ramziy kompetensiyani – ya'ni maqsadli til madaniyatining media landshaftida tanqidiy va ijodiy ishtirok eta olish qobiliyatini – ham talab qiladi. Ingliz tili o'quvchilari global media kontentining asosiy iste'molchilaridan biri ekanligi inobatga olinsa, ingliz tili o'qituvchisining mediakompetensiyasiz kasbiy faoliyati to'laqonli bo'la olmaydi.

3. Hozirgi holat va mavjud muammolar

O'zbekistondagi va MDH mamlakatlari orasidagi ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash dasturlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, mediakompetensiya rivojlantirish ko'pincha mustaqil o'quv yo'nalishi sifatida emas, balki «Axborot texnologiyalari» yoki «Ta'limda kompyuter» kabi fanlarning ikkinchi darajali qo'shimchasi sifatida ko'rib chiqiladi (Livingstone & Blum-Ross, 2020). Bunday yondashuvning bir necha asosiy kamchiligi bor.

Birinchidan, texnologiyaga texnik jihatdan yondashish medianing ijtimoiy va madaniy o'lchamlarini e'tibordan chetda qoldiradi. Talaba ma'lumot izlash yoki taqdimot tayyorlashni o'rganadi, lekin media xabarlarining qanday maqsadlarda va kim tomonidan yaratilganini tahlil qilishni o'rganmaydi. Ikkinchidan, mediakompetensiya rivojlantirishni ma'lum bir fanga «to'qib qo'yish» uning integrativ tabiatiga zid keladi – mediakompetensiya barcha o'quv yo'nalishlariga singdirilishi kerak bo'lgan ko'ndalagang kompetensiya. Uchinchidan, ko'plab oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari o'zlari ham tegishli mediakompetensiyaga ega emasligi, binobarin, uni talabalariga berish imkoniyatidan mahrum ekanligi muammo bo'lib qolmoqda (Mishra & Koehler, 2006).

O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga oid davlat dasturlari – xususan, «2030 yilgacha bo'lgan ta'lim rivojlantirish konsepsiyasi» va Raqamli O'zbekiston – 2030 strategiyasi – raqamli ko'nikmalar va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish zaruratini alohida ta'kidlaydi. Biroq ushbu umumiy yo'nalishlarni ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash dasturlarida konkret mediakompetensiya metodikasiga aylantirish hali amalga oshirilmagan vazifa bo'lib qolmoqda.

4. Mediakompetensiyani rivojlantirishning bosqichli metodikasi

Ushbu bo'limda raqamli ta'lim ekotizimida bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining mediakompetensiyasini rivojlantirishga mo'ljallangan to'rt bosqichli metodika taklif etiladi. Metodika kompetensiyaga asoslangan yondashuv (Competency-Based Approach) va loyihaviy o'qitish (Project-Based Learning) tamoyillariga tayanadi.

4.1-bosqich: Idrok etish va tahlil qilish (Perceiving and Analysing)

Birinchi bosqichning maqsadi – talabalarni media xabarlarini tanqidiy idrok etishga o'rgatishdir. Bu bosqichda quyidagi metodlar qo'llaniladi:

– Media matnlarni dekonstruksiya qilish: talabalar ingliz tilidagi yangilik maqolalari, reklama yoki ijtimoiy tarmoq postlarini belgilangan chizma (muallif kim, maqsad nima, qanday til vositalari ishlatilgan, nima e'tibordan chetda qoldirilgan) asosida tahlil qiladi.

– Manba tekshiruv mashqlari: talabalar berilgan axborotning ishonchliligi va faktik to'g'riligini professional faktlarni tekshirish platformalari (Snopes, FactCheck, Full Fact) yordamida tekshirib ko'radi.

– Qiyosiy media tahlili: bir xil hodisa yoki mavzuni turli axborot manbalarida – BBC, Al Jazeera, mahalliy ingliz tilidagi nashrlarda – qanday yoritilishini solishtirish orqali freyming va taxririylar farqlarni aniqlash.

4.2-bosqich: Raqamli ijod (Digital Creation)

Ikkinchi bosqichda talabalar passiv media iste'molchisidan faol media yaratuvchiga aylanish ko'nikmalarini egallaydi. Bu bosqichning markazida amaliy loyiha topshiriqlari turadi:

– Multimodal kontent loyihasi: talabalar semestr davomida ingliz tilida turli formatlarda – blog maqolasi, infografika, qisqa video yoki podcast epizodi – original media kontent yaratadi va uni sinf uchun ochiq platformada e'lon qiladi. Har bir format o'z maqsadli auditoriyasini, janr xususiyatlarini va axloqiy jihatlarini nazarda tutadi.

– «O'qituvchi-media muallifi» roli o'yin: talabalar o'z fanlariga tegishli mavzularda ta'limiy video dars yoki audio kontent tayyorlab, sinfdoshlari oldida taqdim etadi va fikr-mulohazalar almashinuvi orqali kontent sifatini oshiradi.

– Raqamli portfolio shakllantirish: semestr davomida yaratilgan barcha media materiallar, reflektiv yozuvlar va baholash natijalari yagona raqamli portfelga yig'iladi.

4.3-bosqich: Axloqiy muhokama va tanqidiy tafakkur (Ethical Reflection)

Uchinchi bosqich texnik ko'nikmalarni axloqiy va ijtimoiy kontekstda mustahkamlashga yo'naltirilgan. Bu bosqichda quyidagi shakllar qo'llaniladi:

– Axborot ekologiyasi seminarlari: dezinformatsiya, media manipulyatsiya, deepfake texnologiyalari va algoritmik tarafdashlik kabi zamonaviy media muammolari haqiqiy holatlar misolida muhokama qilinadi.

– Media etikasi munozaralari: «Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan kontent mualliflik huquqini buzadimi?», «Jurnalist qaysi chegaragacha manba sir saqlay olishi kerak?» kabi axloqiy savollar bo'yicha guruhli munozaralar o'tkaziladi.

– «Infodemia» tahlili: COVID-19 pandemiyasi, iqlim o'zgarishi yoki siyosiy jarayonlar misolida yolg'on axborot tarqalishining mexanizmlarini tadqiq qilish va uni professional tanqidiy yondashuv bilan qanday bartaraf etish mumkinligini o'rganish.

4.4-bosqich: Pedagogik integratsiya (Pedagogical Integration)

To'rtinchi bosqich – metodikaning yakunlovchi va eng muhim qismi – bo'lajak o'qituvchilarda shaxsiy mediakompetensiyani pedagogik kompetensiyaga aylantirishga qaratilgan. Aynan shu bosqichda o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi ko'prik quriladi:

– Mediakompetensiya yo'naltirilgan dars ishlanmalari: talabalar maktab yoshi o'quvchilariga mediasavodxonlikni rivojlantirishga mo'ljallangan ingliz tili darsi ishlanmalarini tayyorlaydi va o'quv amaliyotida sinab ko'radi.

- Raqamli ta'lim muhitini loyihalash: talabalar o'quv jarayonida autentik media materiallardan samarali foydalanish, ularni tanqidiy tahlil qilish va o'quvchilar bilan birgalikda media kontent yaratishni ta'minlovchi sinfxona muhitini loyihalaydi.

- Hamkorlikda refleksiya: semestr yakunida talabalar va o'qituvchi-murabbiy birgalikda mediakompetensiya rivojlanishini portfel materiallari asosida baholaydi va keyingi rivojlanish yo'llarini belgilaydi.

5. Mediakompetensiyani baholash usullari

Mediakompetensiyani baholash an'anaviy test usullari bilan to'liq qamrab olib bo'lmaydi, chunki u murakkab, ko'p qirrali va kontekstga bog'liq ko'nikmalar majmuasini ifodalaydi. Shuning uchun quyidagi autentik baholash usullaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Refleksiv jurnal – bu talabaning semestr davomida mediakompetensiya rivojlanishini kuzatib borish va o'z-o'zini baholash vositasidir. Har hafta talaba yangi o'rgangan ko'nikmasini, duch kelgan qiyinchilikni va uni yengish yo'lini yozib boradi. Semestr yakunida bu yozuvlar shaxsiy o'sish ko'rsatkichi sifatida baholanadi. Bunday yondashuv Vygotskiy (1978) ning proksimal rivojlanish zonasi kontsepsiyasiga asoslanadi: talaba nafaqat qila oladigan narsani, balki yaqin kelajakda nimaga erisha olishini ham ko'rsatishi kerak.

Raqamli portfolio – talaba semestr davomida yaratgan barcha media materiallar, tahlil ishlanmalari, dars ishlanmalari va refleksiv yozuvlarning yig'indisidir. Portfolio baholashda uchta mezon asosiy hisoblanadi: kontent sifati (faktik to'g'rilik, mantiqiy izchillik, til darajasi), ijodiy va texnik mahorat (formatlarga moslashish, multimodal elementlarni qo'llash) va refleksiv chuqurlik (o'z ishini tanqidiy baholash va yaxshilash istagi). Portfolio – mahsulotni emas, jarayonni baholashning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi.

Tenglashtirilgan baholash (Peer Assessment) – talabalar bir-birining media materiallarini belgilangan mezonlar asosida baholaydi va konstruktiv fikr bildiradi. Bu usul bir vaqtning o'zida ikkita maqsadni amalga oshiradi: birinchidan, talabani o'zganing ishini tanqidiy ko'zdan kechirish orqali baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi; ikkinchidan, o'z ishiga ham yanada tanqidiy yondashishga undaydi. Hammadey (2021) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, tenglashtirilgan baholash o'quv motivatsiyasini oshirish va refleksiv tafakkurni chuqurlashtirish jihatidan o'qituvchi baholashidan kam samara bermaydi.

Kuzatuv va o'quv amaliyoti baholashi – to'rtinchi bosqichda talaba real sinf muhitida mediakompetensiya yo'naltirilgan dars o'tganda, o'qituvchi-murabbiy uni kuzatib, maxsus baholash varaqasi asosida baho qo'yadi. Baholash varag'ida media materiallardan maqsadli foydalanish, tanqidiy muhit yaratish, o'quvchilar faolligini ta'minlash va mediasavodxonlik elementlarini darsga qay darajada integratsiya qila olganligi ko'rsatkichlari mavjud bo'ladi.

6. Metodikani amalga oshirishdagi to'siqlar va yechimlar

Taklif etilgan metodikani amaliyotga tatbiq qilish bir qator ob'ektiv va sub'ektiv to'siqlar bilan bog'liq. Ularni anglash va ularga tayyor bo'lish metodikaning muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi.

O'quv yuklanishi muammosi. Ko'pgina oliy o'quv yurtlarida ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash dasturlari allaqachon to'lib toshgan bo'lib, yangi kurs yoki modulga joy topish qiyin. Ushbu muammoning yechimi – mediakompetensiya rivojlantirishni alohida fan sifatida emas, balki mavjud fanlarga – o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish, ingliz tilida yozma nutq, metodika – singdirilgan holda amalga oshirish. Bu yondashuv qo'shimcha soat talab qilmaydi, lekin mavjud fanlarni yangi mazmun bilan boyitadi.

O'qituvchi-murabbiylarning tayyorgarligi muammosi. Mediakompetensiya ko'nikmalariga ega bo'lmagan o'qituvchi bu ko'nikmani talabalariga berishi qiyin. Shuning uchun metodikani joriy etishdan avval oliy o'quv yurti professor-o'qituvchi tarkibini raqamli mediasavodxonlik bo'yicha tizimli malaka oshirishdan o'tkazish tavsiya etiladi. Bunday malaka oshirish kurslari o'qituvchilarga ayni vaqtda ham shaxsiy, ham pedagogik mediakompetensiyani rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Texnologik infratuzilma muammosi. Barcha universitetlar va maktablarda tezkor internet, zamonaviy qurilmalar va raqamli ta'lim platformalariga teng kirish imkoniyati mavjud emas. Bu muammo ayniqsa qishloq hududlardagi ta'lim muassasalari uchun keskindir. Methodika ushbu cheklovni hisobga olgan holda ikki variantda – to'liq raqamli muhitda va cheklangan texnologik resurslar sharoitida - qo'llanilishi mumkin bo'lgan moslashuvchan tarzda ishlab chiqilgan.

Tezkor texnologik o'zgarishlar muammosi. Raqamli media muhiti shunchalik tez o'zgaradiki, bugun dolzarb bo'lgan platforma yoki vosita ertaga eskirib qolishi mumkin. Shu sababli metodikaning asosi muayyan texnologiyalarni o'rgatishga emas, balki har qanday yangi raqamli muhitga moslasha olish uchun zarur bo'lgan universal tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantirishga qurilgan. Texnologiyalar o'zgaradi, lekin axborotni tanqidiy baholash, media xabarlarini tahlil qilish va raqamli axloq tamoyillari doimiy qoladi.

7. Xulosa

Raqamli ta'lim ekotizimi bo'lajak ingliz tili o'qituvchilariga ulkan imkoniyatlar va jiddiy professional talablar taqdim etadi. Mediakompetensiya ushbu talablarning markazida turadi: u nafaqat raqamli vositalardan texnik jihatdan foydalanish, balki media muhitni tanqidiy idrok etish, undagi axloqiy muammolarni anglash va o'z o'quvchilarini ham shu yo'naltiruvchi ko'nikmalarga ega qilish qobiliyatini anglatadi.

Ushbu maqolada taklif etilgan to'rt bosqichli metodika – idrok etish va tahlil qilish, raqamli ijod, axloqiy muhokama va pedagogik integratsiya – bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarida mediakompetensiyani izchil va tizimli tarzda shakllantirish uchun ilmiy asoslangan amaliy yo'l ko'rsatadi. Metodikaning kuchli tomoni shundaki, u mavjud o'quv dasturlariga qo'shimcha yuklanma sifatida emas, balki ularni boyituvchi va zamonaviylashtiruvchi yondashuv sifatida tatbiq etilishi mumkin.

O'zbekiston ta'lim tizimida boshlangan islohotlar, raqamli ta'limni rivojlantirish strategiyalari va pedagog kadrlarni yangi standartlar asosida tayyorlash dasturlari ushbu metodikani amaliyotga joriy etish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Kelajakdagi tadqiqotlarda metodikaning samaradorligini empirik ma'lumotlar asosida tekshirish va uning xalqaro miqyosda qo'llanilish imkoniyatlarini o'rganish muhim ilmiy vazifalar sifatida ko'rib chiqilishi lozim.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Buckingham, D. (2019). *The Media Education Manifesto*. Polity Press.
2. Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F., & Onumah, C. (2021). *Media and Information Literacy: Policy and Strategy Guidelines (2nd ed.)*. UNESCO.
3. Hammadey, S. (2021). Peer Assessment in Higher Education: A Review of Studies. *Journal of Educational Research*, 114(3), 238–247.
4. Hobbs, R. (2017). *Create to Learn: Introduction to Digital Literacy*. Wiley-Blackwell.
5. Kramsch, C. (2014). Teaching Foreign Languages in an Era of Globalization: Introduction. *The Modern Language Journal*, 98(1), 296–311.

6. Livingstone, S., & Blum-Ross, A. (2020). *Parenting for a Digital Future*. Oxford University Press.
7. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
8. Potter, W. J. (2004). *Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach*. SAGE Publications.
9. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
10. Selwyn, N. (2022). *Education and Technology: Key Issues and Debates* (3rd ed.). Bloomsbury Academic.
11. UNESCO. (2013). *Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies*. UNESCO Publishing.
12. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
13. Wineburg, S., McGrew, S., Breakstone, J., & Ortega, T. (2019). *Lateral Reading: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information*. Stanford History Education Group Working Paper.
14. O'zbekiston Respublikasida ta'limni rivojlantirishning 2030 yilgacha bo'lgan Konsepsiyasi (2020). Toshkent: Vazirlar Mahkamasi.
15. «Raqamli O'zbekiston – 2030» strategiyasi (2020). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, PF-6079.
16. Yo'ldoshev, J. G', & Usmonov, S. A. (2021). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.